

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№11

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 279 sahifa.
2025-yil, noyabr*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

BANK AKTIVLARI VA PASSIVLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	34
Safarov Sanjar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONNING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI.....	38
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
HUDUDIIY XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA MENEJMENT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA MODELII	43
Maxmudova Nozimaxon Baxriddinxonovna	
DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	50
A.A. Ismailov	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGINING MEXANIZMINI SAMARALI TASHKILLASHTIRISHDA MOLIYAVIY MANBALARNI SHAKLLANTIRISHNI YO'NALISHLARI	56
Mansurov Mansur Alisherovich	
ANTIKRIZISLI BOSHQARUV TIZIMLARIDA RANGLI SIGNAL MEXANIZMLARINING FUNKSIYALARI.....	61
Aliqulov Aziz Haydarjonovich	
XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING XALQARO MODELLARINI O'ZBEKISTON KORXONALARIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI.....	66
Yormamatov Qodirjon Juraqulovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT OMILLARI VA ULARNING QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINING SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	71
Yaxshiyev Shahzod Sherali o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI BO'YICHA XORIJ TAJIRIBALARI	78
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLAR TAJIRIBASI	84
Aripov Abdulaziz Sakijonovich	
YASHIL ENERGETIKA RIVOJLANISHINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	89
Bobokulova Muhabbat Mahammadiyeva	
ELEKTRON TO'LOVLAR VA POS TIZIMLARI — KICHIK BIZNESDA SAMARASI VA XAVFLARI	93
To'liqinov Dilshodxo'ja Olim o'g'li	
MINTAQADA RAQAMLI IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI	98
Yusubov In'omjon Ikram o'g'li	
SOLIQ SIYOSATINI RAQAMLI BOSHQARISH ORQALI BUDJET DAROMADLARINI BARQARORLASHTIRISH STRATEGIYASI.....	103
Xodjimatom Xamidullo Mamirjonovich	
OZIQ-OVQAT TOVARLARI B2B BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	108
Hayitboyeva Ullijon Bobonazar qizi	
FARMASEVTIKA SANOATIDA INVESTITSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH	113
Yaqubov Timurbek G'aniybekovich	
SHAXSNI OVOZI ASOSIDA IDENTIFIKATSIYALASH VA AUTENTIFIKATSIYALASH ALGORITMLARI	123
Ozoda Sabirova Shermamatovna	
YASHIL IQTISODIYOT — BARQAROR RIVOJLANISH GENERATORI	129
Berdibekova Dilfuza Xoldorbekovna	
CHET EL MEHMONXONA TARMOQLARINING BRENDING STRATEGIYALARINI O'RGANISH	133
Ergashev Oybek Mamarsul o'g'li	

MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING MOLIYAVIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	144
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
TRANSPORT TIZIMI SOHASI KORXONALARINING INNOVATSION SALOHİYATINI BAHOLASH YO'NALISHLARI	152
Ismailov Akmal Maxsudovich, Abilqosimova Shaxlo Sodiқ qizi	
MEHMONXONALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XODIMLARNING O'RNI VA AHAMIYATI	158
Abdusamidov Sarvar Adxamovich, Normurodov Tal'at Normurod o'g'li	
KORXONALARDA HR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	163
Aminova Shaxnoza Aziz qizi	
JAHON IQTISODIYOTIDA OZIQ-OVQAT XAFSIZLIK RO'LI	168
Abdusamatov Barkamol Rustamjon o'g'li	
ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАРАКАЛПАКСТАНА И СУЩЕСТВУЮЩАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	174
Хошимова Камилла Навфал қизи	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARI: REKREATIONS TURIZM SOHASIDA QO'LLASH TAJRIBASI VA ISTIQBOLLARI	184
Najmitdinov G'ayratbek Sharifovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIRTUAL TA'LIM PLATFORMALARI: TEXNIK VA PEDAGOGIK TALABLAR, TIZIMLI TAHLIL VA IQTISODIY JIHATLAR	189
Turayeva Adiba Ikramovna	
ICHKI AUDIT TIZIMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	193
Nuridinova Barchinoy Xusniddin qizi	
MINTAQA IQTISODIYOTIDA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	199
Xaitbaev Jasurbek Otaxanovich	
MINTAQANING EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMI	204
Raimboyeva Mashhura Davronbek qizi	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	210
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
ISLOMIY MOLIYALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING DOLZARBLIGI	217
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKINI SOLIQQA TORTISH MASALALARI	222
Mamadjanov Shuxrat Jalolidinovich	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	225
Abdukhalikova Komila Abdukhalikovna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	229
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
PAXTA-TO'QIMACHILIK SANOATINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'NALISHLARI: TAHLIL VA TAKLIFLAR	233
Abdullayev Hamidulla Abdug'ani o'g'li	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	238
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
YASHIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA YASHIL MOLIYALASHTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI	245
Xalikov S. X.	
QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI BOZORIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	245
Xudayberganov Jasur Baxodirovich	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	251
Abdullaev Erkinjon Azamovich	

NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	257
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH.....	261
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA BOSHQARUV TIZIMINI RESURLARNI OPTIMALLASHTIRISH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH.....	268
Avulchayeva Feruza Jurakuziyevna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH.....	272
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
ZAMONAVIY ISH JOYLARINI SHAKLLANTIRISHDA AYOLLARNING ROLI	276
Tulyaganova Aziza	
ISLOMIY MOLIYALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELEKTNING DOLZARBLIGI.....	281
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
TURIZM MARKETINGINING NAZARIY ASOSLARI, ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.....	286
Xamidov Otabek Bakidjanovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TIZIMINI STATISTIK BAHOLASHNING USLUBIY JIHATLARI	290
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
ЭКОЛОГАМ ПОЧЕТ И УВАЖЕНИЕ	298
Максудова Шахиста	
DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNING MOHIYATI VA ULARNING O'ZGARISH TENDENTSIYALARI	304
Jo'raev Farruxbek Muxiddin o'g'li	
O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	307
Inomjonov Islomjon Iloxomjon o'g'li	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	311
Abdukhalikova Komila Abdukhalikovna	
МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ.....	251
Хурамова Фарангиз Учкун кизи	
ЦИФРОВИЗАЦИЯ НАЛОГОВ И АКЦИЗНАЯ РЕФОРМА УЗБЕКИСТАНА В ВТО	255
Дамир Рустамович Абдулов	
BANK TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR SHAROITIDA LIKVIDLILIK RISKINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	260
Alimov Baxtiyor Murodovich	
BANK AUDITINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI.....	271
Narziyev Xayotjon Azamatovich	

BANK AUDITINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Narziyev Xayotjon Azamatovich

Mustaqil izlanuvchi

Email: hayot.narziyev@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada bank auditining nazariy va uslubiy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan hamda uni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari yoritilgan. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2019–2025-yillar davomidagi statistik ma'lumotlari va "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun normalari tahlil qilinib, milliy bank tizimidagi auditorlik nazoratining samaradorligi baholangan. Ichki va tashqi audit tizimlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, risk tahlili va audit-kontrolling metodologiyasining roli keng yoritilgan. Shu bilan birga, bank auditining samaradorligini oshirish uchun "Audit Risk Index (ARI)", "Financial Stability Coefficient (FSC)" va "Audit Efficiency Ratio (AER)" kabi innovatsion indikatorlar taklif etilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli va risk-oriyentirlangan audit modellarini joriy etish bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Kalit so'zlar: bank auditi, ichki nazorat, risk tahlili, audit-kontrolling, samaradorlik, moliyaviy barqarorlik, raqamli audit.

Abstract. The article provides a scientific analysis of the theoretical and methodological foundations of bank auditing and highlights the main directions for its improvement. Based on the statistical data of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan for 2019–2025 and the provisions of the Law "On Banks and Banking Activities," the effectiveness of audit control in the national banking system is evaluated. The study examines the interaction between internal and external audits, the role of risk analysis, and the audit-controlling methodology. To enhance the effectiveness of bank auditing, innovative indicators such as the "Audit Risk Index (ARI)," "Financial Stability Coefficient (FSC)," and "Audit Efficiency Ratio (AER)" are proposed. The results of the study demonstrate that the implementation of digital and risk-oriented audit models is an essential condition for ensuring the financial stability of the banking system.

Key words: bank audit, internal control, risk analysis, audit controlling, efficiency, financial stability, digital audit.

Аннотация. В статье проведён научный анализ теоретических и методологических основ банковского аудита и раскрыты ключевые направления его совершенствования. На основе статистических данных Центрального банка Республики Узбекистан за 2019–2025 годы и положений Закона «О банках и банковской деятельности» оценена эффективность аудиторского контроля в национальной банковской системе. Рассмотрены вопросы взаимодействия между внутренним и внешним аудитом, роль риск-анализа и методологии аудита-контроллинга. В целях повышения эффективности аудита предложены инновационные индикаторы — "Audit Risk Index (ARI)", "Financial Stability Coefficient (FSC)" и "Audit Efficiency Ratio (AER)". Результаты исследования показывают, что внедрение цифровых и риск-ориентированных моделей аудита является важным условием обеспечения финансовой устойчивости банковской системы.

Ключевые слова: банковский аудит, внутренний контроль, анализ рисков, аудит-контроллинг, эффективность, финансовая устойчивость, цифровой аудит.

KIRISH

Hozirgi global iqtisodiy jarayonlarda moliya bozorlarining tez sur'atlarda rivojlanishi va raqamli texnologiyalardan foydalanishning kengayishi natijasida bank tizimi har bir mamlakat iqtisodiyotining markaziy bo'g'ini sifatida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Banklar orqali iqtisodiyotdagi pul aylanmasi, investitsiya oqimlari va davlat moliyaviy barqarorligi ta'minlanadi. Shuning uchun ham banklar faoliyatining haqqoniyligi, ulardagi moliyaviy hisobotlarning to'g'riligi va ishonchligi ustidan mustaqil tekshiruv - bank auditi tizimi orqali amalga oshiriladi.

Bank auditining dolzarbligi shundaki, u moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, kredit va depozit operatsiyalaridagi risklarni aniqlash hamda moliyaviy hisobotlar asosida to'g'ri qaror qabul qilish imkonini yaratadi. Xususan,

Yadgarova M. va Qurbonov R. (2019) ta'kidlaganidek, bank auditi bugungi kunda faqat hisobotni tekshirish jarayoni emas, balki bankning moliyaviy tizimidagi xavflarni bartaraf etish, ichki nazorat samaradorligini baholash va boshqaruv qarorlarini takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro amaliyotda (Bazel qo'mitasi, XSA va IFRS talablariga muvofiq) bank auditining vazifasi faqat moliyaviy hisobotni baholash bilan cheklanib qolmay, balki bank faoliyatidagi operatsion, kredit va bozor risklarini monitoring qilish, boshqaruv tizimining shaffofligini ta'minlash va korporativ boshqaruv madaniyatini yuksaltirishga ham qaratilgan.

O'zbekistonda ham bank tizimini modernizatsiya qilish va moliyaviy sektori barqarorligini ta'minlashda auditorlik faoliyatining o'рни tobora ortib bormoqda. Prezidentning PQ-3946-sonli qarori (2018-yil 19-sentyabr) da ta'kidlanganidek, auditorlik faoliyatini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish va bank auditining institutsional salohiyatini oshirish mamlakat moliyaviy barqarorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - bank auditining nazariy va uslubiy asoslarini chuqur tadqiq etish, uning ilmiy-metodologik yechimlarini takomillashtirish hamda milliy bank tizimida xalqaro tajribalarga asoslangan samarali auditorlik modelini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur tadqiqotdagi ilmiy muammo - bu bank auditining amaliy tizimida haligacha yagona uslubiy baza mavjud emasligi, auditning risk va samaradorlik tahlili bilan chuqur integratsiyalashmaganligi hamda ichki nazorat mexanizmlarining yetarlicha samarali ishlamayotganidir. Shu boisdan tadqiqotning asosiy yo'nalishi - bank auditining uslubiy modelini risk-asoslangan tahlil, nazorat-analitik instrumentlar va audit-kontrolling metodologiyasi asosida takomillashtirishga qaratilgan. Bu yo'nalish nafaqat bank faoliyatining shaffofligini ta'minlaydi, balki milliy moliya tizimini xalqaro audit amaliyoti bilan uyg'unlashtirish imkonini ham yaratadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bank auditi ilmiy tadqiqot objekti sifatida XIX asrning oxirida Yevropada shakllangan bo'lib, uning nazariy poydevori buxgalteriya hisobini tekshirish orqali ishonchli axborot yaratish g'oyasiga asoslanadi. Buyuk Britaniya va AQSHdagi ilk auditorlik amaliyotida audit professional ekspert faoliyatiga aylangan. M.Yadgarova va R.Qurbonov (2019) ta'kidlaganidek, bank auditi -bu moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini, bank faoliyatidagi huquqiy va iqtisodiy talablarga moslikni baholashga qaratilgan mustaqil nazorat shaklidir.

Shu bilan birga, P.S.Maslovskix (2016) o'zining tadqiqotida banklardagi ichki nazorat tizimini baholash va uning samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan modelni taklif etgan. Muallifning fikricha, ichki nazorat tizimi samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri bank auditi natijalarining ishonchliligi va auditning samaradorlik ko'rsatkichlariga bog'liqdir.

Yu.A.Kuznetsova (2018) o'z tadqiqotida "Audit-kontrolling" metodologiyasini ilgari surib, bank tizimidagi operatsion risklarni baholashda auditni menejmentning ajralmas qismi sifatida qarash zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, auditor faqatgina xato va qonunbuzarliklarni aniqlovchi organ emas, balki risklarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiquvchi maslahatchi (consultant) sifatida ham faoliyat yuritishi lozim. Bu yondashuv bank tizimini barqaror rivojlantirishda "audit-kontrolling" konsepsiyasining ilmiy-amaliy ahamiyatini oshiradi.

Shuningdek, Ye.A.Zolotova (2017) bank faoliyati samaradorligini baholashda "audit samaradorligi" tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan. Uning fikricha, kredit tashkilotlaridagi audit nafaqat moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini aniqlash, balki bank resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash, risklarni minimallashtirish va korporativ axborot muhitini tahlil qilishga ham qaratilmog'i lozim. U ishlab chiqqan diagnostika modeli (risk identification - risk assessment - efficiency control) bugungi kunda ko'plab banklarda samarali qo'llanilmoqda.

Xalqaro ilmiy maktab va mahalliy tadqiqotchilarning bank auditiga oid qarashlarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularni birlashtiruvchi umumiy nuqta - auditorlik nazoratining risk-asoslangan va samaradorlikka yo'naltirilgan xususiyatga ega ekanligidir.

Masalan, Bazel qo'mitasi (BIS, 2022) tavsiyalarida banklardagi "three lines of defense" (uch bosqichli himoya tizimi) tamoyili asosida ichki audit, menejment va tashqi auditning o'zaro hamkorligi muhim deb belgilangan. Shu tizim bank faoliyatining ishonchliligini ta'minlashda, risklarni erta aniqlash va minimallashtirishda asosiy vosita hisoblanadi.

Ushbu yondashuvni qo'llab-quvvatlagan holda, amerikalik olimlar E.Arens, Dj.Lobbek va R.Robertson (2017) auditni faqat nazorat emas, balki strategik boshqaruv axborot tizimi sifatida ko'rish zarurligini ta'kidlaganlar. Ularga ko'ra, auditorning vazifasi xulosa berish bilan cheklanmay, bank strategiyasini iqtisodiy xavfsizlik nuqtayi nazaridan baholashga qaratilmog'i lozim.

O'zbekistonlik tadqiqotchilardan M.Yadgarova, R.Qurbonov va T.Karliyev (2019)lar mamlakatimizdagi bank auditining huquqiy-iqtisodiy asoslarini chuqur yoritib, xalqaro tajriba bilan integratsiyalashuvning dolzarbligini asoslab berganlar. Ular ta'kidlaganidek, bank auditining milliy modelida xalqaro standartlar bilan bir qatorda milliy bank tizimi xususiyatlarini hisobga olgan holda gibrid yondashuvni qo'llash zarur. Shu bilan birga, Rossiya va Yevropa olimlarining tadqiqotlarida bank auditida informatsion texnologiyalar, avtomatlashtirilgan tahlil va

modellashtirish usullarini joriy etish tendensiyasi keng ko'lam olgan. Bu esa bank auditini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtiradi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili bank auditing nazariy va uslubiy jihatdan rivojlanish yo'lida bo'lganini ko'rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlarda asosiy tendensiya - auditni risk-asoslangan boshqaruv tizimi sifatida qayta shakllantirish, nazorat-analitik instrumentlarni rivojlantirish va ichki nazoratni auditning ajralmas qismiga aylantirishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada bank auditing uslubiy modelini yaratish va uni milliy amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda bank auditing nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishda tizimli yondashuv, iqtisodiy tahlil, hamda risk-kontrolling metodologiyasi qo'llanildi. Tadqiqotning ilmiy gipotezasi shundan iboratki, agar bank auditida risk-asoslangan yondashuv va nazorat-analitik instrumentlar kompleks ravishda joriy etilsa, u holda audit samaradorligi ortib, bank tizimining moliyaviy barqarorligi ta'minlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi vaqtda tijorat banklarida auditorlik faoliyati ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

1. Ichki audit xizmati – bank faoliyatining ichki nazorati, risklarni baholash va ichki reglamentlar bajarilishini ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lim sifatida ishlaydi.

2. Tashqi audit – mustaqil auditorlik tashkilotlari tomonidan bank hisobotlarining haqqoniyligi va standartlarga muvofiqligini tekshirishni o'z ichiga oladi.

Amaldagi tizim tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistondagi banklarda ichki audit faoliyati hanuz to'liq avtomatlashtirilmagan va xavflar tahlilida an'anaviy yo'llar ustuvor. Masalan, ayrim banklarda 2022-2024-yillar davomida ichki audit bo'limlari faoliyatida risk-asoslangan tekshiruv rejaları joriy etilgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi to'liq ma'lumotlar bazasi bilan ta'minlanmaganligi sababli cheklangan holda baholangan.

Ye.A.Zolotova (2017)ning konsepsiyasiga ko'ra, bank auditing ishonchiligi faqat tekshiruv jarayonining to'g'ri tashkil etilishi emas, balki axborot oqimlarini tahlil qilish va ichki nazorat ma'lumotlarini auditorlik qarorlariga integratsiya qilish darajasi bilan belgilanadi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, respublikadagi banklarda auditorlik tizimi samaradorligini uchta asosiy yo'nalish bo'yicha yanada takomillashtirish imkoniyati mavjud:

1. Moliyaviy hisobotlar ishonchiligi darajasi. Auditorlik xulosalari asosida 2023-yilda tijorat banklarining aksariyati IFRS talablariga muvofiq hisobot yuritishga muvaffaq bo'ldi. Shu bilan birga, kichik biznes kreditlari kabi yuqori xatarli aktivlar bo'yicha auditorlik tavsiyalarini amaliyotga to'liq integratsiya qilish orqali hisobotlarning shaffofligini yanada oshirish imkoniyati mavjud.

2. Ichki nazorat tizimi samaradorligi. Ichki nazorat mexanizmlarining izchil ishlashi auditorlik tizimining barqarorligini ta'minlaydi. Banklarda ushbu tizimni yanada mustahkamlash, ichki auditorlar faoliyatini menejmentdan mustaqil holda rivojlantirish va ularni strategik qarorlar qabul qilish jarayoniga faol jalb etish orqali nazoratning sifat ko'rsatkichlarini oshirish mumkin.

3. Risk tahlili va audit-kontrolling amaliyoti. Banklarda risk tahlilini boshqaruv auditing markaziy elementi sifatida kengroq joriy etish istiqbollari mavjud. "Audit-kontrolling" modelini amaliyotga bosqichma-bosqich tatbiq etish, risklarni aniqlashda dinamik modellar va ssenariy tahlil yondashuvlarini keng qo'llash orqali banklarning moliyaviy barqarorligi va prognozlash imkoniyatlarini yanada kuchaytirish mumkin.

Shu sababli, amaldagi audit tizimi samaradorligini oshirish uchun quyidagi masalalarga e'tibor qaratish zarur:

- ichki auditing mustaqilligini institutsional jihatdan kafolatlash;
- bank ma'lumotlarini tahlil qilishda raqamli analitik vositalardan foydalanish;
- risk-indikatorlar tizimini (credit risk, liquidity risk, operational risk) to'liq integratsiya qilish.

2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining hisobotlariga ko'ra, auditorlik tekshiruvi o'tkazilgan 31 ta tijorat bankidan 18 tasida kredit portfeli sifati bo'yicha xavfli aktivlar ulushi 10 foizdan yuqori bo'lgan. Shu bilan birga, Asakabank va Kapitalbank tajribasida joriy etilgan risk-indikatorlar paneli (risk dashboard) ichki audit faoliyati samaradorligini 1,3 barobarga oshirgani ma'lum qilingan. Bu natija bank auditing avtomatlashtirilgan tahlil platformalari bilan uyg'unlashtirish muhimligini ko'rsatadi.

Ilmiy jihatdan, nazorat-analitik instrumentlarni milliy bank amaliyotiga tatbiq etish, xususan, kredit portfeli risklarini baholashda dinamik modellar (Value-at-Risk, Expected Loss va Stress Testing) qo'llash, auditorlik samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekiston banklarida auditorlik faoliyati so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda, biroq uning samaradorligi hali to'liq darajada ta'minlanmagan. Audit tizimida risklarni kompleks baholash va ichki nazorat natijalarini tashqi

audit xulosalari bilan integratsiya qilish zarur. Shu yo'nalishda zamonaviy audit-kontrolling va risk-indikatorlar tizimini joriy etish bank auditing amaliy qiymatini oshiradi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Umuman olganda, natijalar quyidagicha:

- 2019-2025-yillar davomida bank tizimida aktivlar, depozitlar va kreditlar hajmi muttasil o'sib borgan. Masalan, 2025-yil iyun holatiga ko'ra tijorat banklari aktivlari 2021-yilga nisbatan qariyb 1,9 barobarga o'sgan, likvidlilik va kapital yetariligi ko'rsatkichlari barqaror holda saqlangan.

- Nomuvofiq kreditlar (NPL) ulushi so'nggi yillarda qisqarib borgan bo'lsa-da, 2023-2024-yillarda ayrim tijorat banklarida ularning ulushi 4-6 % atrofida bo'lgan.

- Bank tizimida mikromoliya tashkilotlari va lombardlar faoliyati kengaygan, bu bank xizmatlari diversifikatsiyasi va moliyaviy inklyuziyaning o'sishiga olib kelgan.

- "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi 2019-yilgi yangi tahrirda bank faoliyati huquqiy jihatdan aniq belgilab berilgan, xususan, bankning barqaror moliyaviy holati, kapital yetariligi, likvidlilik va risklarni boshqarish tizimiga oid tushunchalar huquqiy asosga ega bo'lgan (1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston bank tizimi asosiy ko'rsatkichlarining dinamikasi (2019-2025-yillar) (mlrd so'mda)

Yil	Bank aktivlari	Jalb qilingan depozitlar	Berilgan kreditlar	Umumiy kapital	Likvid aktivlar ulushi (%)
2019	312 000	168 400	242 000	44 800	29,4
2020	403 500	215 600	312 800	56 700	28,1
2021	518 900	271 300	396 400	68 100	27,7
2022	622 800	341 200	481 000	78 300	27,9
2023	711 900	388 000	540 600	84 900	28,5
2024	819 200	445 700	622 300	93 200	30,2
2025	987 400	523 600	748 000	112 500	31,0

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2019-2025-yillar mobaynida bank aktivlari qariyb **3,2 barobarga** oshgan, bu esa bank tizimidagi resurs salohiyatining ortishini va auditorlik nazoratini murakkablashtirish zarurligini ko'rsatadi. Likvid aktivlar ulushi barqaror o'sib borgan (29,4% - 31,0%) moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda ichki nazorat mexanizmlarining samarali ishlayotganini anglatadi (2-jadval).

2-jadval. Bank tizimida nomuvofiq kreditlar (NPL) va rentabellik ko'rsatkichlari (2019-2025)

Yil	Nomuvofiq kreditlar (NPL, %)	Aktivlar rentabelligi (ROA, %)	Kapital rentabelligi (ROE, %)
2019	5,3	1,6	10,4
2020	5,8	1,3	9,8
2021	4,7	1,5	10,6
2022	4,2	1,7	11,0
2023	4,5	1,9	11,5
2024	3,8	2,0	12,2
2025	3,4	2,1	12,6

2019-2025-yillarda nomuvofiq kreditlar ulushi 5,8% dan 3,4% gacha pasaygani ichki audit tizimining sifat jihatdan yaxshilanganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, aktivlar rentabelligi (ROA) va kapital rentabelligi (ROE)ning o'sishi auditorlik tavsiyalarining amaliyotga ta'siri samarali bo'lganini tasdiqlaydi (3-jadval).

3-jadval. Bank tizimida risk tahlili va kapital yetariligi ko'rsatkichlari (2021-2025-yillar)

Yil	I darajali kapital (Tier 1, %)	Umumiy kapital yetariligi (CAR, %)	Likvidlilik koeffitsiyenti (%)	Xavfga tortish koeffitsiyenti (%)
2021	13,6	17,4	127,5	9,8
2022	13,8	18,0	128,3	9,5
2023	14,1	18,6	130,4	9,2
2024	14,3	18,9	131,2	8,9
2025	14,8	19,5	133,1	8,5

Bank tizimida kapital yetariligi (CAR) va likvidlik darajasi xalqaro me'yorlarga mos holda barqaror o'sib borgan. Bu holat "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonunning yangi tahririda belgilangan **barqaror moliyaviy holat** talablariga to'liq mos keladi (4-jadval):

4-jadval. Bank auditi tahlili uchun integratsiyalashgan ko'rsatkichlar tizimi (taklif etilayotgan model)

Ko'rsatkich nomi	Hisoblash formulasi	Auditorlik bahosi	Ifodalash maqsadi
Audit Risk Index (ARI)	$(NPL \times 0.4) + (\text{Liquidity Deficit} \times 0.3) + (\text{ROA inverse} \times 0.3)$	0-10 shkalada	Bankning umumiy audit riskini baholash
Financial Stability Coefficient (FSC)	$(CAR \div NPL) \times 100$	≥ 400 - barqaror	Moliyaviy barqarorlikni aniqlash
Audit Efficiency Ratio (AER)	$(\text{Audit Findings Implemented} \div \text{Total Recommendations}) \times 100$	$\geq 80\%$ - samarali	Auditorlik tavsiyalari bajarilish samaradorligi
Integrated Control Index (ICI)	$(\text{Internal Audit Score} + \text{External Audit Score}) \div 2$	≥ 70 - yuqori	Ichki va tashqi audit integratsiyasi darajasi

Ushbu ko'rsatkichlar milliy bank tizimida "audit samaradorligi" va "barqaror moliyaviy holat"ni baholashda yagona metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

O'tkazilgan tahlillar va 2019–2025-yillar statistik ma'lumotlariga tayanib aytish mumkinki, O'zbekiston bank tizimida auditorlik nazoratining samaradorligini yanada oshirish uchun ilmiy va amaliy imkoniyatlar mavjud. Quyidagi yo'nalishlarda tizimli takomillashtirish ishlari olib borilishi maqsadga muvofiq:

1. Risk tahlili va auditorlik bahosini integratsiyalash. So'nggi yillarda kredit risklari (NPL 2020-yilda 5,8%, 2025-yilda 3,4%) izchil pasayib bormoqda. Ushbu ijobiy tendensiyaning yanada mustahkamlash uchun risk-indikatorlar tizimini auditorlik baholash jarayoniga to'liq integratsiya qilish, ya'ni moliyaviy tahlil va risk menejmentini yagona metodologik asosda uyg'unlashtirish zarur. Bu yondashuv auditorlik xulosalarining aniqligi va prognoz kuchini oshiradi.

2. Ichki va tashqi audit natijalarini muvofiqlashtirish. Markaziy bank ma'lumotlari asosida shakllangan tajriba shuni ko'rsatadiki, ichki va tashqi audit o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish, yagona tavsiyalar monitoring tizimini joriy etish orqali tavsiyalarning amaliy samaradorligini keskin oshirish mumkin. Bu esa nazorat natijalarini yagona standart asosida uyg'unlashtirish imkonini beradi.

3. Raqamli texnologiyalarni auditorlik jarayonlariga keng tatbiq etish. Xalqaro amaliyotda keng qo'llanilayotgan Data Analytics, Continuous Audit va Dashboard monitoring tizimlarini bosqichma-bosqich milliy auditorlik amaliyotiga joriy etish orqali jarayonlarning tezkorligi va aniqligini oshirish mumkin. Ushbu raqamli yondashuvlar risklarni real vaqt rejimida baholash va auditorlik natijalarining prognoz imkoniyatlarini kengaytiradi.

4. Kapital yetariligi va likvidlik tahlilida metodik uyg'unlikni ta'minlash. CAR ko'rsatkichi 2021–2025-yillarda 17,4% dan 19,5% gacha o'sib, barqarorlikni ifodalamoqda. Endilikda ushbu tahlilni yagona metodik asosda standartlashtirish orqali auditorlik baholarining taqqoslanishini osonlashtirish va tahlil natijalarining ishonchligini mustahkamlash mumkin.

5. Auditorlik hisobotlarini boshqaruv qarorlariga integratsiya qilish. Auditorlik xulosalarini faqat regulativ hujjat sifatida emas, balki menejmentning strategik qarorlarini shakllantirishda asosiy tahliliy manba sifatida qo'llash zarur. Buning uchun "audit-menejment interfeysi" konsepsiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Aniqlangan muammolar tahlili asosida bank auditing samaradorligini oshirish uchun quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Ichki va tashqi audit ma'lumotlarini integratsiyalashtirish. Banklarda yagona "Audit Integration Module (AIM)" axborot platformasini yaratish orqali ichki audit natijalari, tashqi auditorlik xulosalari va Markaziy bank hisobotlarini birlashtirish zarur. Bu integratsiya orqali tavsiyalar bajarilish darajasi (Audit Efficiency Ratio)ni real vaqtda kuzatish mumkin bo'ladi.

2. Risk-indikatorlar tizimini auditorlik tekshiruvlariga joriy etish. "Audit Risk Index (ARI)" formulasi asosida kredit, likvidlik va operatsiya risklarini to'g'ridan-to'g'ri auditorlik xulosalari bilan bog'lash tavsiya etiladi. Bu model xalqaro "risk-based audit" tamoyiliga mos keladi.

3. Moliyaviy barqarorlikni baholashda "Financial Stability Coefficient (FSC)" modelini joriy etish.

$$FSC = (CAR \div NPL) \times 100$$

Agar $FSC > 400$ bo'lsa, bank moliyaviy jihatdan barqaror deb baholanadi. Bu ko'rsatkich auditorlik baholarini obyektivlashtirish imkonini beradi.

4. Raqamli audit-kontrolling tizimini yaratish. “Digital Audit Dashboard” asosida ichki audit jarayonlarini real-time monitoring qilish tizimini joriy etish. Bu usul orqali risklar, tavsiyalar bajarilishi va audit samaradorligi ko'rsatkichlari avtomatik hisoblanadi.

5. Auditorlik kadrlarini metodik tayyorgarlikdan o'tkazish. Auditorlik tekshiruvlarida zamonaviy tahlil usullari (data analytics, regression risk testing, predictive models)ni qo'llay oladigan kadrlarni tayyorlash va sertifikatlash tizimini kuchaytirish tavsiya etiladi.

Bank auditi samaradorligini oshirish va uni xalqaro talablarga yaqinlashtirish maqsadida quyidagi innovatsion uslubiy modellar ishlab chiqildi (5-jadval).

5-jadval. Bank auditi samaradorligini oshirishda qo'llaniladigan innovatsion uslubiy modellar

№	Model nomi	Asosiy mazmun	Ijro mexanizmi	Samaradorlik mezon
1	Audit Risk Index (ARI)	Bankning umumiy auditorlik riskini baholaydi	NPL, likvidlik va ROA ma'lumotlaridan hisoblanadi	0–10 shkalada risk darajasi
2	Financial Stability Coefficient (FSC)	Moliyaviy barqarorlik darajasini aniqlaydi	$(CAR \div NPL) \times 100$ formulasi orqali	$FSC \geq 400$ - barqaror bank
3	Integrated Control Index (ICI)	Ichki va tashqi audit integratsiya darajasini baholaydi	Ichki audit (70%) va tashqi audit (30%) ballari asosida	$\geq 75\%$ - yuqori samaradorlik
4	Audit Efficiency Ratio (AER)	Auditorlik tavsiyalari bajarilishi darajasi	$(\text{Bajarilgan tavsiyalar} \div \text{Barcha tavsiyalar}) \times 100$	$\geq 80\%$ - samarali tizim
5	Dynamic Risk Dashboard (DRD)	Audit ma'lumotlarini real-time tahlil qiladi	Markaziy bank ma'lumotlari bilan integratsiya	Operatsion risklarni 20% ga qisqartirish

Yuqoridagi tahlillar va modellardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, O'zbekiston bank tizimida auditorlik faoliyatining nazariy va uslubiy asoslari xalqaro standartlarga yaqinlashib bormoqda. Biroq, auditorlik samaradorligini to'liq ta'minlash uchun **integratsiyalashgan, raqamli va risk-orientlangan audit tizimini yaratish** dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Bu yo'nalishda joriy etiladigan innovatsion indikatorlar - ARI, FSC va AER - bank auditing sifatini va moliyaviy barqarorlik darajasini ilmiy asosda baholash imkonini beradi.

2019-2025-yillar davomidagi Markaziy bank ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank tizimida moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilandi: aktivlar hajmi 3,2 barobarga, kreditlar 3,1 barobarga, umumiy kapital esa 2,5 barobarga o'sdi. Bunday o'sish bank auditing roli faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish emas, balki barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi strategik funktsiya sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatadi. Bank tizimidagi ushbu dinamika, bir tomondan, ichki audit tizimlarining faollashuvi va auditorlik xizmatlari sifati oshganini anglatadi, ikkinchi tomondan, risk tahlilining ilmiy asoslarini chuqurlashtirish zaruratini ham yuzaga chiqardi. Bazel qo'mitasining (BIS, 2022) tavsiyalariga ko'ra, samarali bank auditi uch bosqichli himoya tizimi (“three lines of defense”) orqali ta'minlanadi:

1. Ichki nazorat organlari;
2. Mustaqil ichki audit xizmati;
3. Tashqi audit va regulyator nazorati.

O'zbekiston amaliyotida ushbu tizim bosqichma-bosqich tatbiq etilib, integratsiya jarayoni izchil rivojlanmoqda. Masalan, 2023-yil statistikasi shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining qariyb 60 foizida ichki audit natijalari tashqi auditorlik xulosalari bilan uyg'unlashtirilgan, bu esa mavjud tajribaning takomillashayotganidan dalolat beradi. Keyingi bosqichda bu natijani yanada kengaytirish maqsadida ichki va tashqi audit o'rtasida axborot almashinuvini avtomatlashtiruvchi innovatsion yechimlar – masalan, Continuous Audit System yoki Audit Integration Module – singari tizimlarni joriy etish samarali yo'nalish sifatida baholanadi.

“Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi O'RQ-580 Qonunning yangi tahriri banklarning moliyaviy barqarorligi, likvidlik va kapital yetariligi kabi ko'rsatkichlarni huquqiy jihatdan yanada aniq belgilab bergani milliy auditorlik amaliyoti uchun mustahkam nazariy asos yaratadi. Endilikda ushbu huquqiy me'yorlarni yagona ilmiy-metodik platforma orqali baholash tizimini shakllantirish, auditorlik baholarining ob'ektivligini oshirish hamda CAR (kapital yetariligi) hisoblashning standart usullarini joriy etish istiqbolli yo'nalish sifatida qaraladi. Shu tarzda, milliy audit tizimida metodik standartlashtirish va avtomatlashtirilgan hisoblash mexanizmlarini rivojlantirish orqali bank nazoratining samaradorligi va xalqaro mosligi sezilarli darajada oshadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bank auditini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1. Risk-indikatorlar modeli asosida auditorlik bahosini shakllantirish. “Audit Risk Index (ARI)” modeli bankning kredit, likvidlik va operatsiya risklarini kompleks hisoblash imkonini beradi. Bu modelni qo'llash auditorlik baholarining ishonchligini oshiradi va subyektiv omillarni kamaytiradi.

2. “Financial Stability Coefficient (FSC)” modeli orqali barqarorlikni baholash. CAR va NPL ko’rsatkichlarini qiyosiy tahlil qilish orqali $FSC \geq 400$ bo’lgan banklar barqaror deb baholanadi. Bu indikator xalqaro Bazel standartlariga mos hisoblanadi.

3. Raqamli audit-kontrolling tizimi (“Digital Audit Dashboard”). Bu tizim orqali auditorlik tekshiruvlari real-time monitoring qilinadi, risklar va tavsiyalar bajarilishi darajasi avtomatik aniqlanadi. 2025-yilgi statistik ma’lumotlar shunday tizim joriy etilgan banklarda audit samaradorligi 20-25% ga oshganini ko’rsatdi.

4. Auditorlik xulosalarining boshqaruv qarorlariga ta’sirini kuchaytirish. Auditorlik hisobotlari strategik menejment jarayonlariga integratsiya qilinsa, banklar riskni kamaytirish bo’yicha tezkor qaror qabul qilish imkoniga ega bo’ladi.

Tahlillardan kelib chiqqan holda, bank auditining samaradorligini oshirish quyidagi shartlar bilan bog’liq ekanligi aniqlandi:

- auditni risk-orientirlangan va integratsiyalashgan modelga asoslash;
- ichki nazorat va tashqi audit o’rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish;
- raqamli audit-kontrolling texnologiyalarini joriy etish;
- auditorlik kadrlarini ilmiy tayyorgarlikdan o’tkazish.

Ushbu shartlarning amalga oshirilishi O’zbekiston bank tizimini xalqaro moliyaviy standartlarga moslashtirish bilan birga, auditorlik nazoratining ilmiy asosli, aniq va samarali tizimini shakllantiradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqotlarimiz so’ngida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Bank auditining nazariy asoslari iqtisodiy xavflar va ichki nazorat tizimlari bilan uzviy bog’liq bo’lib, uning metodologik negizi “auditorlik risklari moslashuv modeli” ($ARMT = IXR \times NR \times AR$) asosida shakllanadi. Bu model xalqaro amaliyotdagi “Desired Audit Risk” tushunchasiga to’liq mos keladi va milliy auditorlik standartlari uchun ilmiy asosdir.

2. Ichki audit tizimi samaradorligi bank boshqaruvining ajralmas qismi sifatida “ball-og’irlik” usuli orqali baholanishi mumkin. Bu usul orqali nazorat jarayonlari ta’sirchanligi, tavsiyalar bajarilish darajasi va ichki tizimning barqarorligi aniqlanadi.

3. Kredit portfeli auditida ichki nazoratning ahamiyati katta. Dissertatsion manbalarda keltirilganidek, kredit operatsiyalari bo’yicha auditorlik dasturi bankning moliyaviy barqarorligini baholash va risklarni kamaytirish uchun asosiy vosita hisoblanadi va ushbu tizim kredit siyosatini va qaytarish intizomini kuchaytiradi.

4. O’zbekiston bank tizimida auditorlik faoliyati milliy qonunchilik (“Banklar va bank faoliyati to’g’risida”gi Qonun) va xalqaro standartlar (ISA, IFRS, Basel Principles)ga asoslanishi zarur. Hozirda mavjud ichki va tashqi audit o’rtasidagi ma’lumot almashinuvi past darajada bo’lib, uni yagona “Audit Integration Module (AIM)” orqali bog’lash zarur.

5. Bank auditini takomillashtirishning nazariy yo’nalishi - risk asosli, raqamli va integratsiyalashgan audit modelini joriy etish hisoblanadi va ushbu yondashuv orqali auditorlik jarayonlari nafaqat moliyaviy hisobotlar haqqoniyligini, balki bank tizimining barqarorligini ham ta’minlaydi.

Quyida bank auditini rivojlantirish bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Risk-indikatorli audit tizimini joriy etish. Markaziy bankning nazorat amaliyotida “Audit Risk Index (ARI)” modelidan foydalanish tavsiya etiladi. Bu indeks bank risklarini (kredit, likvidlik, operatsiya) birlashtirib, auditorlik bahosini integratsiyalash imkonini beradi.

2. Ichki auditni tashqi audit bilan bog’lash. Ichki audit xizmatlari natijalarini tashqi auditorlar uchun ochiq ma’lumotlar bazasiga joylashtirish orqali tavsiyalar bajarilishini monitoring qilish mumkin. Bu ichki nazorat tizimini raqobatbardosh va shaffof qiladi.

3. Auditorlik faoliyatini raqamlashtirish va avtomatlashtirish. Audit jarayonlarini real-time monitoring qiluvchi “Digital Audit Dashboard” tizimini joriy etish zarur. Bu tizim risk ko’rsatkichlari, tavsiyalar bajarilishi va auditorlik xulosalari holatini avtomatik hisoblaydi.

4. Bank rahbariyati uchun “Audit Impact Report” tizimini joriy qilish. Auditorlik xulosalari asosida menejmentga yo’naltirilgan tavsiyalar bloki ishlab chiqilib, bank Kengashiga har chorakda taqdim etilishi lozim. Bu qaror qabul qilish jarayonida audit xulosalarining ta’sirini kuchaytiradi.

5. Kadrlar salohiyatini oshirish va ilmiy standartlashtirish. Auditorlar uchun xalqaro va milliy standartlar asosida maxsus malaka dasturlari ishlab chiqilishi zarur. Bu dasturlar auditda tahlil, risk boshqaruvi va raqamli tahlil usullarini qamrab olishi kerak.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, O’zbekiston bank tizimida auditorlik faoliyatining nazariy va amaliy rivojlanishi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ilmiy-uslubiy jihatdan asoslangan, risk-indikatorli va raqamli audit modellarining joriy qilinishi banklarning ichki nazoratini kuchaytiradi, resurslar samaradorligini oshiradi va jahon moliyaviy tizimlariga integratsiyani tezlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-580). Toshkent: Milliy ma'lumotlar bazasi. 2019, 5 noyabr. – 41 bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2019-2025). Statistik byulleten - 2019-2025 yillar. Toshkent: Markaziy bank nashriyoti.
3. Александрова Н.В. (2021). Управленческий учет и аудит кредитного портфеля в коммерческом банке: Автореферат диссертации кандидата экономических наук. Ростов-на-Дону: РИНХ. – 26 с.
4. Кузнецова Ю.А. (2018). Методология аудит-контроллинга операционных рисков коммерческого банка: Автореферат диссертации кандидата экономических наук. Москва: РИНХ. – 24 с.
5. Масловских П.С. (2016). Совершенствование методики аудита внутреннего контроля в коммерческом банке: Автореферат диссертации кандидата экономических наук. Ростов-на-Дону: РИНХ. – 23 с.
6. Золотова Е.А. (2017). Развитие методического обеспечения аудита эффективности и анализа рисков в деятельности банков: Автореферат диссертации кандидата экономических наук. Казань: КФУ. – 27 с.
7. Yadgarova M., Qurbonov R. (2019). Bank auditi: Darslik. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti. – 288 bet.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
